

TANKAR KRING FEMTIO ÅR MED NATURSKYDD.

Av NILS DAHLBECK.



Femtio år är en mycket stor del av naturskyddets historia. Naturskydd som medveten rörelse brukar man internationellt räkna från tiden för den första nationalparkens, Yellowstones, tillkomst. Den händelsen gav även eko i de nordiska länderna, och den firades av den internationella naturvården för några år sedan som ett hundraårsjubileum.

För oss i Sverige kan vi förlägga början till åren före tillkomsten av vår första naturskyddslagstiftning, lagarna om nationalparker och om naturminnesmärkens fredande, år 1909. Samtidigt härmed bildades Svenska Naturskyddsföreningen. Sverige kom genom dessa beslut att bli ett av de ledande länderna i Europa.

När jag skriver och talar märker jag att jag inte gör någon skillnad i användningen av orden naturskydd och naturvård, och det beror väl på att de täcker samma sak. Jag skall inte heller här beröra det nu så ofta använda ordet miljövård, som ju delvis täcker en del av naturvårdens problem, men som numera ofta även används för frågor om bostädernas ans.

Vad känner man igen från stiftelsetiden och vad skiljer nutidens naturvårdsuppgifter från dåtidens? Utan att ha gjort några historiska studier i frågan vågar jag kanske ge uttryck åt en del personliga funderingar, eftersom jag haft förmånen att vara verksam med naturskyddsfrågor under hela denna tidsrymd.

Ännu på 30-talet levde man under den gamla tiden, om man ser naturvårdens problem i stort. Exploateringsintensitet och frekvens hade visserligen ökat i förhållande till den situation som rådde före första världskriget, men i princip var det fråga om samma sorts problem.

För naturskyddet gällde det att rädda olika organismer från total utrotning och att försöka bevara prov på av mänsklig odling i stort sett opåverkad natur. Man var så van vid att se det gamla odlingslandskapet att man förleddes tro att det enbart var en produkt av naturkrafterna. Många trodde att om mänsklig aktivitet bara förbjöds, så kunde man bevara det gällande tillståndet i vegetationen. Denna, som vi nu vet felaktiga tankegång, är ett utmärkt exempel på hur kontinuerlig och stabil den gamla tidens kulturpåverkan var och hur nära den trots allt stod i samklang med naturens egna faktorer.

På några områden hade exploateringen gått så långt att man hade all anledning att se ytterst pessimistiskt på framtiden. Jag tänker då på utdikningen för jordbruksändamål. Våtmarkerna försvann i våldsam takt. Det ansågs närmast samhällsnyttigt att sänka alla sjöar så långt man kunde för att vinna odlingsmark. Att detta eventuellt påverkade andra företeelser brydde man sig föga om. Det är inte för ro skull som naturskyddet därför under 20- och 30-talen slog larm om fortsatta utdikningar. Ölands och Gotlands myrar och träsk höll nästan på att totalt försvinna. De verkligt stora fågelsjöarna Hornborgasjön, Tåkern, Kvismaren och Krankesjön hotades till sin existens och fick svåra skador, delvis obotliga.



Snart ett minne blott

Foto: Göran Ekström.

Det unga naturskyddets optimism fick en kraftig motgång i och med riksdagens beslut att bryta ut den centrala delen av Stora Sjöfallets nationalpark, som man endast några år tidigare högtidligen beslutat bevara för all framtid "till folkets nytta och glädje", som det står över vägportsentrén till Yellowstones nationalpark. Utbyggnaden av Stora Sjöfallets vatten-system var dock endast början på en strävan att bygga ut all vattenkraft i vårt land. Dåtidens nationalekonomiska experter ansåg att alla andra hänsyn skulle vika för vattenkraftsintressena, och fråga är om icke det synsättet alltför karakteriserar vårt samhälle.

Vattenkraftsutbyggnaden blev 40- och 50-talens huvudfråga för naturskyddet, och det pläderade starkt för att ersätta vattenkraften med kärnkraft. Den frågeställningen försvann med den billiga oljans inträde för att sedan hamna där vi nu är. Rädslan för kärnvapenkriget har flyttats över till oron för all användning av kärnkraft. Det finns nu många röster, även inom naturvårdens egna led, som därför är beredda att offra vad som helst av svensk natur för att kunna behålla energikonsumtionen utan kärnkraft.

Redan under de första årtiondena av detta sekel hade man på biologiskt håll klart för sig koleldningens negativa följder för växtligheten. Själv minns jag hur den framstående naturskyddaren, professorn i växtbiologi, Rutger Sernander under sina exkursioner till Uppsala och Stockholm med oss visade hur lavarna försvunnit i de centrala delarna, och hur de tynade i ytterområdena och mädde väl utanför städerna. Sernander påpekade att detta var en följd av kolröken med dess svavelföreningar. Jag undrar just vad Rutger Sernander skulle sagt i dagens situation. Nu hotar röken från de fossila bränslena själva grunden för vårt samhälle, och vilka konsekvenser det har för naturen i stort anar vi icke.

Trots de påfrestningar som första världskriget hade på våra skogar fanns ännu på 30-talet förbluffande stora områden kvar med tämligen orörda naturskogar. Strävandena att få ordentliga skogsområden avsätta som nationalparker mötte dock då föga förståelse. Man kan gott säga att de senaste årens glädjande beslut att avsätta nationalparker som Tiveden och Skuleskogen

planlades redan för femtio år sedan. Redan utredningen som resulterade i 1909 års lagstiftning hade förslag om att skydda delar av det lappländska skogslandet. Det skulle dock taga många år innan Muddus nationalpark tillkom. Än längre skulle det dröja innan Store Mosse vid Värnamo skulle få det skydd som föreslagits redan år 1905.

De stora naturskyddsfrågorna tar orimligt lång tid att lösa, även i de fall då alla intressenter är eniga. Att genomföra ett exploateringsförslag går snabbt, men att få till stånd ett skyddsbeslut tar till synes oändlig tid.

För det högre djurlivet betydde det första världskriget en våldsam påfrestning. Skulle de stora, vilda djuren bevaras måste man besluta om kraftiga skyddsbestämmelser och sätta in ett massivt upplysningsarbete. Björn och lo stod vid utrotningens gräns. Sångsvanen var hotad. Mården nästan försvunnen. Stamarna av rådjur och älg var svaga.

På dessa områden kan man med glädje konstatera att utvecklingen verkligen vänt.

De första restaureringsarbetena påbörjades genom att bävern återinplanterades.



Värmlandsbjörn

Foto: Göran Ekström.

Inom naturskyddet fanns en fast tro att om man endast kunde upplysa medborgarna om naturen och dess behov av skydd och vård skulle det positiva resultatet komma nästan automatiskt. Att denna metod ger resultat visar väl älgen med tydlighet, men även annat. Förföljelsen av t.ex. havsörnen stoppades dels genom det generella fridlysningskyddet, dels genom en ändrad attityd hos befolkningen. På 40-talet visade havsörnen åter en uppgång i antalet häckande par. Det dussintal par grisslor som fredades tack vare skyddet av Karlsöarna tillväxte till tiotusental. Allt tedde sig ljust.

Att skydda floran betraktades av många som tämligen enkelt. Alla de allra raraste växterna skulle säkert bevaras bara man fick dem fridlysta och därmed förhindrade insamling av dem för privata herbarier. En idyllisk tankegång.

Det internationella samarbetet hade tagit fart redan på 20-talet, men hejdades av andra världskriget. Det fick förnyad kraft vid 40-talets slut. Redan då hade emellertid den nya hotbilden kommit.

Om 30-talets naturskyddare enbart skulle se till den ljusa sidan av dagens naturvård skulle man säkerligen vara mer än nöjd. Vi har en bra naturvårdslagstiftning och en kunnig och helhjärtat arbetande naturvårds-

organisation på det statliga området. Naturvården är en betydande del av statens verksamhet, och dess budget är omfattande — om än ej alls tillräcklig, om man betänker vad jag ytterligare har att säga. Det frivilliga arbetet kan glädja sig åt många och månghövdade organisationer. Näst Röda Korsets symbol är Panda-märket mest känt, och man vet i det stora hela vad det märket står för. Tidningar och tidskrifter talar dagligen om natur och naturvård. Radio och TV förser oss med upplysningar om natur i en utsträckning som vi icke ens hade fantasi nog att förutse på 30-talet. Vi borde alltså vara mycket nöjda.

Men, det finns ett men. Fråga är om icke mycket, mycket är svårare nu än för femtio år sedan. Det råder ingen tvekan om att naturvården har större och svårare problem att brottas med idag än vad vi hade då trots allt det positiva som skett.

All produktion och användning av energi innebär naturvårdsproblem. Vattenkraft, vindkraft, solfångare, fossila bränslen, kärnkraft, vedeldning — alla medför oönskade konsekvenser för vår miljö, och ingen av dessa energikällor kan lösa alla de följdverkningar som är förknippade med energifrågan.

Härtill kommer det gigantiska problemkomplex som kan sammanfattas i uttrycket "den nya kemiska omgivningen". I och med DDT:s tillkomst inleddes en ny tidsålder. Vi lärde oss framställa substanser, som direkt kan ingripa i livsprocesserna, biociderna i vidaste mening. Nu används dessa över väldiga arealer och ingår i näringskedjorna utan att vi vet vilka konsekvenser detta har. Samtidigt har energianvändningen förändrat stora delar av lufthavet, så att de förhållanden som förr rådde i begränsad omfattning och punktvis i vissa tätorter nu gäller för stora delar av atmosfären.

Befolkningen har ökat. Huvuddelen av den bor i tätorter. Energikonsumtionen per capita har nått upp till en nivå som vi kanske inte riktigt hade klart för oss 1930. En följd av detta är att nutidssamhällets "produktion" av avskräde blivit ett stort problem. Det är inte enbart kvantiteten avfall som medför svårigheter utan i lika hög grad problemet med vad detta avfall innehåller av livsfientliga och svårhanterliga ämnen.

Tätorterna breder ut sig, och allt färre har kunskap om glesbygden. Då man inte vet något om naturen och glesbygdens liv uppfattas allt endast som ett enda stort fritidsområde. Den mekaniserade fritiden bjuder naturvården på nya problem, som inte fanns när allemansrätten enbart var en fråga för den enskilda människans rätt att av egen kraft röra sig i skog och mark.

Det rationella samhället finner allt effektivare metoder att totalexploatera. Vi talar i nutiden så mycket om det stora naturintresset och behovet av att vi skall få en bättre teknisk utbildning. Fråga är emellertid om inte bristen på biologisk insikt är det allra största problemet.

Vi har blivit så genomtekniska att vi inte längre ser det levande som något som är skilt från teknologisk, död råvara. Vi föder inte längre upp kreatur, utan numera ägnar sig lantbruket åt animalieproduktion. Vi driver inte längre åkerbruk utan har brödsädes- eller fodersädesproduktion. Allt har plötsligt blivit teknologiska råvaruresurser. Skogsskötsel är något föråldrat.

Numera skall vi ägna oss åt virkesproduktion och massaproduktion. Det är bara råvara alltsammans.

Vad vi alla och samhället i alla dess delar måste ha är kunskap om det levande. Vi behöver få en grundläggande biologisk sådan och en biologisk syn på vår tillvaro. Snart har vi glömt att vi själva är biologiska varelser. Livet är inte en filosofisk-teknologisk konstruktion.



Den mindre hackspetten har minskat starkt i antal.

Foto: Leif Jonsson.

Idag talar vi inte så mycket om utdikningar, som vi gjorde för femtio år sedan, men vi glömmer att skogsdikningen går fram över landet så att vi snart får den förstoppning som drabbat Mellaneuropa. Ja vi dikar och bygger tunnlar överallt i tätorterna, och all åkermark måste täckdikas. De små vattnen försvinner, och avrinningen ökar i snabbhet. Vi utnyttjar åkermarken ända ut i de yttersta kanterna och sprutar bort allt, som inte utgör själva grödan. Det gamla landskapet har förbjudits genom riksdagens beslut att antaga den senaste skogslagen. All mark som inte direkt används för annat ändamål skall planteras med skog av det mest ekonomiska slaget (läs: gran). Skogen skall inte få växa så länge. Stora träd, som uppnår timmerdimension, skall inte förekomma — det enda viktiga är att skaffa fram råvara till den utbyggda massaindustrien. På några få år har vi kunnat märka hur stora delar av vår flora hotas av utrotning. De många arter som gynnas av de gamla kulturformerna och de som var helt beroende av det gamla landskapet försvinner snabbt. Hackspettarna minskar i antal och en del arter är utrotningshotade, därför att de inte kommer att få tillgång till tillräckligt grova eller murkna träd att bygga sina bon i. Mellanspetten är redan utdöd i Sverige. För

hackspettarna kan vi inte sätta upp holkar eller konstgjorda bon. Och med dem försvinner mycket annat.

I dessa tider, när man talar om ekologiska hänsyn och ekologisk grundsyn, kommer förslag om att hugga ned våra fjällskogar. Man har för avsikt att bygga ut fritidshamnar på platser där naturen efter noggrann prövning visat sig särskilt skyddsvärd. Allt större områden av de kustnära vattnen visar döda bottnar. Försurningen sprider sig samtidigt som man planerar allt fler stora kolkraftverk. Om man icke har biologisk kunskap och känsla för det levande verkar det som om man betraktade naturen som något som man med fördel kan nöja sig med som en bild i TV.

Ska vi ge upp? Naturligtvis inte. Vi inom naturskyddet måste arbeta allt hårdare. Vi måste förklara för alla vi möter vad som håller på att hända. Vi måste själva försöka rädda alla små naturfläckar vi kan. Vi måste göra vad vi förmår för att rädda varje liten mångformighet i det levande. För oss gäller verkligen budet till Noak att rädda allt levande från dagens syndafloed av exploatering för kortsiktiga mål.

De som började naturskyddet hade inget stöd av lag eller tidigare kunskap, men de nådde resultat. Jag är helt övertygad om att om dagens naturskyddare gör allt vad de kan så kommer även vi att nå framgång.